3. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – W.W. Norton & Company, 2014.

4. Vahobov A.V. Raqamli iqtisodiyot va uning rivojlanish istiqbollari. – Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2022.

5. Mustafakulov Sh.I. Innovatsion iqtisodiyot va raqamli transformatsiya. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2023.

6. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). Digital Economy Report 2024. – Geneva: United Nations, 2024.

7. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). Digital Economy Outlook 2024. – Paris: OECD Publishing, 2024.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi. O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari. – Toshkent, 2024.

9. Lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

10. Stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining rasmiy sayti.

Erdonov Muhammadamin Erdon O‘G‘li
Samarqand iqtisodiyot va servis institutining dotsenti v.b., PhD
erdonovmuhammad@gmail.com
Ozodova Dilafruz Husniddin Qizi
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti
“Biotexnologiya, injeniring va Farmatsiya” fakulteti talabasi

GLOBAL IQTISODIY INTEGRATSIYA VA UNING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada global iqtisodiy integratsiyaning mohiyati, asosiy shakllari va rivojlanish tendensiyalari ilmiy jihatdan o‘rganilgan. Jahon savdo tashkiloti, xalqaro moliya institutlari va mintaqaviy integratsion birlashmalar faoliyati tahlil qilinib, ularning global iqtisodiy o‘sishga ta'siri baholangan. 2021-2024 yillar davomida jahon savdosi, xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar va mintaqaviy savdo shartnomalarining miqdoriy ko‘rsatkichlari taqqoslama dinamik tahlil asosida o‘rganilgan. Tadqiqotda geosiyosiy keskinlik, protektsionizm kuchayishi va «friendshoring» tendensiyasining integratsiya jarayonlariga ta'siri ko‘rsatilgan. O‘zbekistonning global iqtisodiy integratsiyaga qo‘shilish imkoniyatlari va strategik yo‘nalishlari bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: global iqtisodiy integratsiya, jahon savdosi, mintaqaviy integratsiya, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar, savdo bloklari, protektsionizm, globallashuv, iqtisodiy hamkorlik, erkin savdo zonasi, geosiyosiy iqtisodiyot.

Abstract. This article scientifically examines the essence, main forms and development trends of global economic integration. The activities of the World Trade Organization, international financial institutions and regional integration associations are analyzed, and their impact on global economic growth is evaluated. Based on comparative dynamic analysis, quantitative indicators of world trade, foreign direct investment and regional trade agreements for 2021-2024 have been studied. The research demonstrates the impact of geopolitical tensions, increasing protectionism and the friendshoring trend on integration processes. Practical proposals have been developed for directions and opportunities for Uzbekistan's participation in global economic integration.

Keywords: global economic integration, world trade, regional integration, foreign direct investment, trade blocs, protectionism, globalization, economic cooperation, free trade zone, geopolitical economy.

Kirish. Global iqtisodiy integratsiya – milliy iqtisodiyotlarning umumiy qonun-qoidalar, institutlar va mexanizmlar asosida yagona yaxlit tizimga birikish jarayoni bo‘lib, u zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning bosh tendensiyalaridan birini ifodalaydi. Birinchi marta XIX asrning oxirida yuzaga kelgan bu jarayon, XX asrning ikkinchi yarmida Bretton-Vuds tizimining vujudga kelishi, GATT va keyinchalik JSTning tashkil etilishi hamda Evropa Ittifoqi kabi mintaqaviy birlashmalarning shakllanishi bilan yangi bosqichga ko‘tarildi.

2022-yildan boshlanib 2025-yilga qadar davom etayotgan geosiyosiy o‘zgarishlar davri global integratsiya jarayonlarini murakkablashtirdi. AQSh-Xitoy savdo ziddiyatlarining kuchayishi, Ukrainadagi urush va uning global ta'sir doirasi, G‘arb sanksiyalari hamda qayta taqsimlangan ta'minot zanjirlari - bularning barchasi global iqtisodiy integratsiyaning an'anaviy shakllarini zaiflashtirib, yangi regional va ikki tomonlama formatlarning rivojlanishiga yo‘l ochdi. Xalqaro valyuta fondi (2024) bashoratiga ko‘ra, ushbu parchalanish jarayoni global YaIMni 2030-yilga kelib 7 foizga kamaytirishi mumkin.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O‘zbekiston Respublikasi xalqaro iqtisodiy hamkorlikni kengaytirish siyosatini izchil amalga oshirayotgan bir davrda global integratsiya tendensiyalarini chuqur tushunish mamlakatning tashqi iqtisodiy strategiyasini to‘g‘ri shakllantirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqot maqsadi: global iqtisodiy integratsiyaning rivojlanish tendensiyalarini tahlil qilish va

O‘zbekiston uchun amaliy xulosalar ishlab chiqish.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Global iqtisodiy integratsiya nazariyasi yetakchi xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Duglas Irvin (Princeton, 2023) savdo liberallashuvi va protektsionizm o‘rtasidagi tarixiy kurash dinamikasini o‘rganib, hozirgi geosiyosiy parchalanish jarayonlari 1930-yillar «savdo urushi»ning zamonaviy talqini ekanligini isbotlagan. Krugman va Obstfeld (2024) «Xalqaro iqtisodiyot» asarida «friendshoring» va «nearshoring» tendensiyasini yangi integratsion paradigma sifatida tahlil qilib, ushbu jarayon global ta'minot zanjirlarini qisqartirish orqali geosiyosiy xavflarni kamaytirishga qaratilganini ko‘rsatgan. Ricard Bolduin (2022) esa raqamli platforma iqtisodiyotining an'anaviy savdo nazariyalarini qanday o‘zgartirishi va «xizmatlar savdosi» kategoriyasining tobora muhimlashib borayotganini tadqiq etgan.

Mahalliy tadqiqotchilar orasida A.V. Vahobov (2024) O‘zbekistonning MDH va SCO hamda EAIO bilan integratsion munosabatlarini tahlil qilib, ko‘p vektorli tashqi iqtisodiy siyosatni davom ettirish zarurligini asoslagan. N.X. Jalolov (2023) esa O‘zbekiston eksportining xilma-xillashtirilishi va yangi bozorlarni egallash bo‘yicha strategik yo‘nalishlarni taklif etgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotda global iqtisodiy integratsiya jarayonlarini o‘rganishda bir nechta ilmiy uslublarning birikmasidan foydalanildi. Integratsiyaning nazariy asoslarini aniqlashda abstrakt-mantiqiy tahlil qo‘llanildi. 2021-2024 yillar davomida jahon savdosi, to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar va mintaqaviy savdo bloklari dinamikasini o‘rganishda WTO, UNCTAD va Jahon banki statistik ma’lumotlari asosida miqdoriy va trend tahlili amalga oshirildi. Geosiyosiy o‘zgarishlarning integratsiyaga ta’sirini baholashda hujjat tahlili va mutaxassislar fikrlarini taqqoslash usulidan foydalanildi. Tadqiqot amaliy qismida O‘zbekistonning global integratsion jarayonlarga qo‘shilish imkoniyatlarini baholashda qiyosiy iqtisodiy tahlil hamda institutsional tahlil metodlari qo‘llanilib, milliy statistika va xalqaro tashkilotlarning so‘nggi hisobotlari manbalar asosi sifatida xizmat qildi.

Tahlil va natijalar. XXI asrning ikkinchi o‘n yilligida global iqtisodiy integratsiya bir qator paradoksal tendensiyalarni namoyon etdi. Bir tomondan, jahon savdosi hajmi absolyut ko‘rsatkichlarda o‘sishda davom etmoqda, ikkinchi tomondan esa savdo tuzilmasida chuqur o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. WTO ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda tovarlar savdosi 33,4 trillion dollarga yetgan bo‘lsa, xizmatlar savdosi yanada tez sur’atda o‘sib, 8,2 trillion dollarga etdi. Bu ko‘rsatkich xizmatlar iqtisodiyotining integratsiyada tobora muhim o‘rin egallayotganini tasdiqlaydi.

Quyidagi jadvalda 2021-2024 yillar davomida global iqtisodiy integratsiyaning

asosiy ko‘rsatkichlari dinamikasi keltirilgan:

1-jadval.

Global iqtisodiy integratsiyaning asosiy ko‘rsatkichlari dinamikasi (2021-2024)[5]

Ko‘rsatkich	2021	2022	2023	2024
Jahon savdosi hajmi (trln. $)	28,5	32,2	31,0	33,4
To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar (mlrd. $)	1 582	1 294	1 370	1 480
Global YaIM o‘sish sur'ati (%)	6,0	3,5	3,2	3,3
Regional savdo bloklari soni	355	360	368	374
Global pul o‘tkazmalari (mlrd. $)	773	831	860	905

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, jahon savdosi 2022-yildan keyin barqaror o‘sish yo‘liga qaytgan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalar hajmining 2022-yilgi pasayishi geosiyosiy noaniqlik va energetika krizisi ta'siri bilan bog‘liq bo‘lib, keyingi yillarda asta-sekin tiklandi. Regional savdo bloklari sonining yildan-yilga o‘sishi esa ko‘p tomonlama globallashuvdan ikki tomonlama va mintaqaviy integratsiyaga ko‘chish tendensiyasini aks ettirmoqda.

Hozirgi davrda integratsiyaning ikki asosiy tendensiyasi ajralib turibdi: birinchisi - «near-shoring» va «friend-shoring», ya’ni ishlab chiqarishni yaqin va ishonchli hamkorlar hududiga ko‘chirish; ikkinchisi - RCEP (Osiyo-Tinch okeani mintaqasi erkin savdo hududi), CPTPP va AfCFTA (Afrika erkin savdo hududi) singari yirik mintaqaviy bloklarning ta'sirining kuchayishi. O‘zbekiston uchun ayniqsa SCO va MDH hamkorlik doirasidagi imkoniyatlar, shuningdek, «Markaziy Osiyo - Evropa Ittifoqi» hamkorlik yo‘nalishi strategik ahamiyat kasb etmoqda.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, global iqtisodiy integratsiya jarayoni geosiyosiy parchalanish xavfiga qaramay davom etmoqda, ammo uning shakli va tuzilmasi o‘zgarmoqda. Ko‘p tomonlama globallashuv o‘rnini mintaqaviy va ikki tomonlama integratsion formatlar tobora ko‘proq egallayapti. Jahon savdosi, investitsiyalar va moliyaviy oqimlarning o‘sishi integratsiyaning iqtisodiy zaruriyat ekanligini tasdiqlaydi. O‘zbekiston uchun ushbu jarayonlarda to‘g‘ri strategik pozitsiyani egallab olish uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishning muhim kafolati bo‘ladi. Tadqiqot natijasida quyidagi takliflar keltirilmoqda:

Birinchidan, O‘zbekistonning Jahon savdo tashkilotiga (JST) to‘liq a’zo bo‘lish jarayonini jadallashtirib, jahon bozorlarida eksport qiluvchi korxonalar uchun tovarlarning texnik standartlarga muvofiqligini ta’minlashga qaratilgan milliy dasturni ishlab chiqish.

[5] Muallif topminidan tuzilgan

Ikkinchidan, SHHT va MDH doirasida ikki tomonlama erkin savdo zonalari hamda investitsion himoya shartnomalari sonini kengaytirish, “Markaziy Osiyo - Yevropa Ittifoqi” hamkorlik rejimini strategik ustuvor yo‘nalishga aylantirish.

Uchinchidan, global ta’minot zanjirlarida O‘zbekistonning o‘rnini mustahkamlash maqsadida “near-shoring” tendensiyasidan foydalanib, xorijiy ishlab chiqaruvchilarni mamlakatga jalb etish uchun maxsus sanoat zonalari va preferensial tartiblarni joriy etish.

To‘rtinchidan, eksport diversifikatsiyasini kuchaytirish uchun qayta ishlangan tovarlar va xizmatlar eksportini rag‘batlantiruvchi moliyaviy va soliq imtiyozlari tizimini takomillashtirish, xom ashyo eksportiga qaramlikni 2030-yilga kelib 20 foizga kamaytirish maqsadini belgilash.

Beshinchidan, tashqi savdo va investitsion hamkorlikni boshqarish tizimini raqamlashtirish - “bir oyna” tamoyili asosida ishlaydigan milliy eksport-import platformasini yaratish va uni xalqaro raqamli savdo tizimlari bilan integratsiyalash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining «Tashqi savdoni liberallashtirish va eksportni rag‘batlantirish» to‘g‘risidagi me'yoriy hujjatlari. // lex.uz – 2024. [Elektron resurs]. URL: https://lex.uz

2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Tashqi savdo statistikasi 2022-2024. // stat.uz – 2024. [Elektron resurs]. URL: https://stat.uz

3. Irwin D.A. Free Trade Under Fire. 5th Edition. - Princeton University Press, 2023. - 392 p.

4. Krugman P., Obstfeld M., Melitz M. International Economics: Theory and Policy. 12th ed. - Pearson, 2024. - 816 p.

5. Baldwin R. The Globotics Upheaval: Globalization, Robotics, and the Future of Work. - Oxford University Press, 2022. - 292 p.

6. WTO World Trade Report 2024. Re-Globalizing for a Secure, Inclusive and Sustainable Future. - Geneva: WTO, 2024.

7. UNCTAD World Investment Report 2024: Investment Facilitation for Development. - Geneva: UNCTAD, 2024.

8. Vahobov A.V. O‘zbekiston tashqi iqtisodiy aloqalari: integratsion strategiya. - Toshkent: TDIU nashriyoti, 2024. - 320 b.

9. Jalolov N.X. O‘zbekiston eksportining diversifikatsiyasi: imkoniyatlar va yo‘nalishlar // Xalqaro moliya va hisob. - 2023. - №4. - B. 22-35.

10. IMF. World Economic Outlook: Steady but Slow: Resilience amid Divergence. - Washington D.C.: IMF, April 2024.